

Száz éve alapították a Pesterzsébeti Kötöttárugyárat

Lázár Károly

Az idősebb nemzedék által Habselyem Kötöttárugyár néven ismert, az 1960–1989 közötti időszakban prosperáló jelentős textilipari nagyvállalatot két kisebb kötöttárugyár, a Pesterzsébeti Kötöttárugyár és a Habselyem Kötöttárugyár összevonásával 1961. január 1-jével hozta létre az akkori iparvezetés. A Pesterzsébeti Kötöttárugyár elődjét, a Hazai Kötészövő Ipar egyéni céget épp száz évvel ezelőtt, 1922-ben alapította Lehr Frigyes textilkereskedő, pestszenterzsébeti lakos.

1922–1945

A bérelt helyiségben elhelyezett üzem éveken át szerény keretek között működött és olcsó pamut kötöttárúkat, pulóvereket és kötött kabátokat, ún. „parasztárúkat” gyártásával foglalkozott. Az első években Lehr csak néhány női munkást foglalkoztatott. Szerény forgótőkéje az üzem fejlesztését csak korlátozott mértékben engedte meg. Vállalatát a cégbíróságon nem is jegyeztette be.

Az üzem alapítása idején a magyar kötőipar termelése minőségi tekintetben már nagy fejlődést mutatott és az akkor érvényes behozatali korlátok következtében jelentősen megerősödött. Amikor az első világháborút követően elrendelt behozatali korlátokat 1924-ben fokozatosan megszüntették és a külföldi divatárú elárasztotta a magyar piacot, a kötőipar nem rendült meg, versenyképesnek bizonyult, és a további években is lendületesen fejlődött. A fejlődés természetesen a nagyobb üzemeknek kedvezett. A korszerű gépekkel felszerelt gyárak versenyét azonban a kisebb vállalatok nehezen viselték. Megfelelő forgótőke hiányában rendkívül nyomott kereseti lehetőségek mellé főleg bér munkavégzésre kényszerültek.

Lehr Frigyes kilenc évi szívós munkával, amiből családtagjai is kivették a részüket, üzemének helyzetét megszilárdította és versenyképessé tette. Már nem szorult bér munka végzésére, neve a szakmában ismertté vált és hitelképességét a pénzügyi világban elismerték. 1931-ben tervbe vette, hogy üzemét nagyobbítja és e célra Pestszenterzsébeten megfelelő nagyságú telket vagy épületet vásárol. Tervét fia, *Lehr Ernő* valósította meg, aki 1932-ben átvette az üzem vezetését és ő jegyeztette be a céget 1933-ban a Pestvidéki Cégbíróságnál.

A vezetésben bekövetkezett változás az üzem gyártási profilját nem érintette, továbbra is kötöttárut készített. A júniustól novemberig tartó gyártási szezonban 70–80, a többi hónapokban pedig 20–50 munkást foglalkoztatott. A nyersanyagot és a segédanyagokat készpénz ellenében szerezte be. Pamutfonalat a Mechanikai Szövőgyár Rt.-től, vigonyfonalat pedig a Goldberger Sám. F. és Fia Rt.-től vásárolt.

1934-ben a család megvásárolta a Magyar Fém- és Lámpaárugyártól az 1932-ben megszűnt Györffy-Wolf Fémárugyár Rt. Pestszenterzsébet, Török Flóris utca 116. sz. alatti fémárugyárat és a kétemeletes épület 1/3 részén rendezte be kötöttárugyártó üzemét, ahol ekkor 90–110 fő dolgozott. Az épület fennmaradó részét a Grokó Textil Rt., a Glóbusz Fonó, Szövő és Redőnygyár Rt., valamint Keller János textilfestő cége bérelte.

Az üzem sikeresen működött és 1937-től kezdődően nagy fejlődésen ment át. A második világháború kitörése

után hadiüzemmé nyilvánították, ami nagy katonai megrendelésekhez vezetett. A Honvédelmi Minisztérium 1940 elején 22 ezer darab legénységi pamutmellényt rendelt az üzemtől, és a továbbiakban is egymást követték az újabb és újabb katonai megrendelések. A tulajdonos a háborús konjunktúra kiaknázására évről évre növelte a gyártási kapacitást és ezzel párhuzamosan új üzemegységeket csatolt a vállalatához. A Török Flóris utcai gyártelepen kötöttárugyárat építette ki, ahol a két soroksári bérelt helyiségben dolgozó üzemével együtt 250 munkást és 20 tisztviselőt foglalkoztatott. A pestszenterzsébeti Baross utca 10. sz. alatt az Unió Textilművek Rt.-től bérelt gyártelepen 140 munkással és 11 tisztviselővel fonodát létesített. Cérnázó üzemében, amelynek berendezését a Grokó Textil Rt.-től bérelte, 23 munkást alkalmazott.

Az üzemek megfelelő technikai felszereltséggel rendelkeztek. A fonodában négy, az Unió Textilművek Rt.-től bérelt fonógéprendszer működött, előkészítővel, kártolóval és 8000 fonóorsóval. Két újabb fonógéprendszert már Lehr Ernő vásárolt meg és ezeket a Török Flóris utcai üzemben helyezte el. A fonoda kapacitása elérte a napi 2500 kg-ot. A cérnázóüzemben 2400 orsó üzemelt. A kötőberendezését 7 raschel-, 6 körkötő- és 8 sikkötőgép alkotta, amihez 8 csévlőgép és 24 varrógép csatlakozott. A Soroksáron bérelt helyiségben 50 munkás dolgozott régebbi gyártmányú gépeken.

Lehr Ernőnek Budapesten fonalkereskedelmi cége is volt, amit a család működtetett.

Lehr Ernő pesterzsébeti vállalatát nagy szorgalommal és a konjunkturális helyzetet messzemenően kihasználva, igen eredményesen fejlesztette és működtette. A Hazai Kötészövő Ipar az ország egyik jelentős fonógyára és kötöttárugyára lett.

Lehr Ernőt és családját 1944-ben Németországba deportálták, ahonnan soha nem tértek vissza.

1945–1949

Amikor a második világháborúban a szovjet hadsereg körülfárta Budapestet, a Hazai Kötészövő Ipar gyárában még egy darabig folyt a munka, de december 31-én Pestszenterzsébeten megszűnt az áramszolgáltatás és így a gyár leállt. A gyár környékét a szovjet csapatok 1945. január 8-án szabadították fel. A háború alatt a gyárat nem érte károsodás. Amint helyreállt az áramszolgáltatás, az üzem *Polonyi Jenő* cégvezető irányításával újra dolgozni kezdett. A raktárakban megmaradt valamennyi nyersanyag, ezt kezdték feldolgozni. A vállalatnak a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál 821 ezer pengő folyószámla követelése volt, de ehhez nem tudtak hozzájutni, 100 ezer pengő hitet azonban májusban sikerült kiharcolniuk.

Mivel a cégtulajdonos és családja a deportálásból nem tért vissza, az iparügyi miniszter 1945 augusztusában *Heinrich Ferencet* rendelte ki vállalatvezetőnek.

Amíg tartott a nyersanyagkészlet, folyt a termelés, de ahogy ez kezdett elfogyni, a helyzet egyre nehezebb lett. A nehézségeket fokozta, hogy a kereskedelmi élet még nem indult meg, és kevés volt az üzem vezetéséhez értő szakember. Végül 1946. február 9-én oly módon próbálták rendezni a cég jogi helyzetét, hogy az Elhagyott Javak Kormánybiztosa vette a gyárat hatáskörébe és

Heinrich Ferenc helyett *Solt Dezsőt* nevezte ki vállalatvezetőnek, majd a vállalatot az 1946-ban alakult Textilipari Dolgozók Termelő Szövetkezetének adta bérbe.

Az új vezetőség a környékbeli üzemektől, üzletektől szerzett megrendeléseket és igyekezett a termelés színvonalát megtartani. Később *Solt Dezsőt* a Textilipari Igazgatósághoz helyezték át. Távozásával az üzemben ismét visszaesés következett be. Az ezt követő két évben öt újabb vállalatvezető fordult meg a cégnél.

Az üzem foglalkoztatottsága 1948-ban némileg kedvezőbb lett. Abban az évben 6 szakmunkás, 173 betanított munkás, 15 segédmunkás, 14 művezető, 3 műszaki szakember és 23 adminisztratív munkaerő dolgozott a pestszenterzsébeti gyárban. Kötött mellényt, férfitulóvert, bolyhos téli alsónadrágot és egyéb alsóruházati cikkeket gyártottak. Nagyobb mennyiségű katonai ujjas gyártására kaptak megrendelést, amelyhez gyapjúfonalat a gyár fonodájában gyártottak.

1949–1960

A vállalatot 1949. június 20-án államosították. A Pénzügyminisztérium Elhagyott Javak Felszámoló Ügyosztálya *Lehr Ernő* cégtulajdonosi minőségének megszűnését megállapította, a cég tulajdonosának az Államkincstárt jelölte meg és az állami vállalat igazgatójának *Nagy Sándorné sz. Szotter Mária* pestszenterzsébeti lakost jelölte meg. A cég ettől kezdve *Pesterzsébeti Kötöttárugyár* néven¹ folytatta működését.

Az államosítás után a felettes iparigazgatóság fokozatosan elköltöztette az épületben működő egyéb üzemeket és a felszabadult területen továbbfejlesztette a kötöttárugyárat. Egyidejűleg megkezdte a gyártmány- és gépprofil rendezését is.

Az állami vállalat nem volt könnyű helyzetben. Sűrűn váltották egymást a vállalatvezetők és a főmérnökök. Akadozott az adminisztráció, raktározási gondok merültek fel, fonalminőségi problémák, a gépek rossz állapota, képzett műszaki szakemberek és szakmunkások hiánya, a kikészítő üzemmel való együttműködés zavarai nehezítették a termelőtevékenységet. Rendszertelenek voltak a kereskedelmi megrendelések. Csak az 1953–1954 évi időszakra javult valamelyest a helyzet. Az 1955-ben munkába lépett új igazgató igyekezett úrrá lenni a nehézségeken. Igyekeztek jobban alkalmazkodni a kereslethez. Bevezették a lánchurkolt frottír- és a körkötött plüsskelmék gyártását. A vállalat legkeresettebb terméke a raschel-gépen készített vatelin volt, így kidolgozták annak a vigony helyett kártolt gyapjúval készített változatát. Kifejlesztettek egy raschel-gépen készített kelmetípust, amelyből konténereket állítottak elő, ezeket a kereskedelem szívesen fogadta. Intézkedéseket tettek a gépek műszaki állapotának javítására, kapacitásuk növelésére. Továbbképző tanfolyamokat szerveztek a munkások részére, a szakmunkásképzés elősegítésére ipari tanulókat szerződtettek.

Az 1956-ban lezajlott forradalom erősen érintette a vállalatot, az anyagellátás gondjai jelentős termelés kiesést okoztak és az energiaellátás zavarai még a következő évben is éreztették hatásukat, de magában az üzemben nem esett kár.

Az ezt követő időszakban a vállalat számos minőségi problémával (szintartósági problémák) küszködött, ami elsősorban a kikészítés nem megfelelő volta miatt következett be, de gondok voltak a fonalminőséggel is. Súlyos

reklamációkkal kellett szembenézniük és nem tudták teljesíteni az exportkötelezettségeiket sem.

A helyzet javítására nagy erőfeszítéseket tettek. Korszerűsítették a gépparkot, a kötőgépeket fonalörökkel szerelték fel, a kézi felvetésről áttértek a gépi felvetésre, régi körkötőgépeket újakra cseréltek, korszerűsítették a varrógépállományt is. Sok munkát fordítottak a gyártmányprofil korszerűsítésére is. Megkezdtek raschel-gépeken mintás függönyök és bútorkárpit-anyagok, valamint felsőruházati cikkek gyártására alkalmas kelmék gyártását. Ebben az időszakban jelentek meg a magyar textiliparban a szintetikus fonalak (poliamid, pliakrilnitril), ezekkel is folytattak kísérleteket a kötőgépeken, de a megfelelő kikészítési technológiák hiányában viszonylag kevés sikerrel. Részen új, részben a Habselyem Kötöttárugyártól átvett lánchurkológépeken készült viszkóz műselyem kelmékből bevezették alsóruházatok gyártását. 1957-ben 34 új gyártmányt mutatnak be a kereskedelemnek, ezek közül 12-t exportra is alkalmasnak találtak.

Az 1957–1960 közötti időszakban a gyár gépparkja jelentős mértékben korszerűsödött, a régi gépek jelentős részét új kötőgépekre, felvetőgépekre, varrógépekre cserélték és az új gépek újfajta termékek gyártását is lehetővé tették. Változatlanul fennálltak azonban a kikészítés nehézségei: a gyárnak nem volt saját festő-kikészítőüzeme, a gyártásnak ezt a fázisát bér munkában kellett végeztetniük a Trikotex Bérkikészítő Üzemben, ami sok gondot okozott.

1960-ban jelentősen megváltoztatták a cikkprofil. Megszüntették a már korszerűtlennek minősített vatelin-gyártást és ennek ellensúlyozására megnövelték a viszkóz műselyemből ill. poliamidfonalakból készült konfekcionált alsóruházati termékek gyártását. Ezzel összefüggésben új gépeket is beszerettek.

A termelés korszerűsítése mellett nagy gondot fordítottak a munkakörülmények javítására is. Az üzemekben légkondicionáló, porelszívó berendezéseket szereltek fel és Balatonlellén egy üdülőt béreltek ki, ahol a gyár dolgozói pihenhettek szabadságuk idején.

Az elért eredmények azonban nem voltak elegendők ahhoz, hogy az iparvezetést meggyőzzék a vállalat további önálló fejlesztésének gazdaságosságát illetően. Mivel a termelés összetétele egyre jobban eltolódott a finom lánchurkolt és körkötött termékek irányában és ez egyre jobban közeledett a Habselyem Kötöttárugyár és a Magyaróvári Kötöttárugyár profiljához, a Könyvüipari Minisztérium úgy döntött, hogy a Pesterzsébeti Kötöttárugyárat és a szintén budapesti Váci úti Habselyem Kötöttárugyárat *dr. Réti Lajosné* igazgatása alatt egy vállalattá vonja össze. Az összevonást 1960. január 1-jével hajtották végre és az új, Habselyem Kötöttárugyár néven működő vállalat központját a pesterzsébeti gyárban alakítják ki.

A Pesterzsébeti Kötöttárugyár ezzel névlegesen megszűnt ugyan, de gépparkja és szakembergárdája az összevont vállalatot gazdagította és segítette további sikeres működésében.

Felhasznált irodalom

- Jenei Károly, Lázár Károly, Radnóti Károly: A Habselyem Kötöttárugyár története. Budapest, 1972
- Habselyem Kötöttárugyár. https://hu.wikipedia.org/wiki/Habselyem_K%C3%B6t%C3%B6tt%C3%A1rugy%C3%A1r
- Pestszenterzsébet. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Pestszenterzs%C3%A9bet>

¹ Pestszenterzsébet 1950. január 1-jétől több más településsel együtt Budapest része lett és ettől kezdve 1994-ig Soroksárral a főváros XX. kerületét alkotta. Az 1950–1990 közötti időszakban

a kerületre, illetve a városrészre a *Pesterzsébet* elnevezést használták.